

Pagrindiniai klausimai:

■ **Kas yra patyčios? Kokios jų rūšys ir formos?**

■ **Kokios patyčių atsiradimo priežastys ir pasekmės?**

■ **Ką apie patyčių paplitimą Lietuvos mokyklose sako tyrimų duomenys?**

■ **Kokia patyčių prevencijos patirtis Lietuvoje?**

■ **Kaip spręsti patyčių problemą?**

PATYČIŲ PROBLEMA MOKYKLOJE IR PREVENCIJA

Patyčių problema aktuali visame pasaulyje. Mokslininkai ir praktikai nagrinėja patyčių atsiradimo priežastis ir ieško, kaip išvengti patyčių, analizuoja jų įtaką asmenybės raidai ir sveikatai.

Europos Tarybos Ministrų Komitetas 2006 m. parengė rekomendacijas dėl pozityvaus vaikų auklėjimo strategijos (R(2006)19), kuriose pabrėžiama būtinybė imtis visų priemonių visose institucijose pozityviam vaikų auklėjimui remti, nacionaliniu lygiu skatinti vykdyti pozityvios tėvystės įgūdžių ugdymo programas.

Ši problema aktuali ir Lietuvoje. Valstybinėje švietimo 2013–2022 metų strategijoje numatyta padidinti patyčių nepatiriančių vaikų dalį nuo 30 iki 70 proc. ir pasiekti, kad 50 proc. mokyklų būtų įgyvendinamos prevencinės programos.

Patyčios apibrėžiamos kaip tyčinė kenkėjiška veikla, kuriai būdinga pasikartojantis agresyvus elgesys, noras įskaudinti, psichologinė arba fizinė persvara tarpusavyje santykiuose.

Skiriamos dvi patyčių rūšys – tiesioginės (atvira fizinė ir (arba) žodinė ataka) ir netiesioginės (jungiančios dvi ir daugiau agresijos formų) patyčios. Pagal agresijos formas skiriamos žodinės, fizinės, sudėtinės patyčios. Pastebėta, kad ištobulėjusios technologinės priemonės sudarė sąlygas atsirasti ir išplisti elektroninėms patyčioms, kurios kelia vis daugiau rūpesčio tėvams ir mokytojams.

Pagrindinės patyčių atsiradimo priežastys – linkusių tyčiotis asmeninės savybės, netinkami bendravimo šeimoje ir mokykloje modeliai, visuomenės ir žiniasklaidos įtaka.

Patyčių pasekmės – nuolatinė įtampa ir stresas dėl patiriamų patyčių; pakitęs elgesys, pasireiškiantis konfliktais su bendraamžiais, tėvais arba atsiribojimu nuo aplinkinių; savižudybės; nusikalstamumas; motyvacijos mokytis sumenkimas arba praradimas; mokymosi nesėkmės ir kt.

Lietuvoje trūksta patyčių problemai skirtų socialinių tyrimų, atskleidžiančių patyčių paplitimą ir tendencijas. Todėl, vertinant šią dieną, remiamasi nuolat atliekamu Pasaulio sveikatos organizacijos mokinių sveikatos ir gyvenamosios tyrimu, kuris rodo nežymų patyčių mažėjimą Lietuvoje, bet ne tokį, kokio tikimasi. Iš 38-ųjų 2009–2010 m. tyrime dalyvavusių šalių Lietuva pagal patyčias patiriančių ir besityčiojančių paauglių skaičių yra tarp pirmaujančiųjų.

Mokykloms pagaliau pripažinus, kad patyčių problema egzistuoja, kryptingos patyčių prevencijos programos, orientuotos į socialinių emocinių gebėjimų lavinimą, Lietuvos mokyklose pradėtos diegti 2000 metais.

Veiksmingą prevenciją padeda organizuoti ir įgyvendinti tik nuoseklios ir tyrimų duomenimis pagrįstos programos. Lietuvoje jau pakanka turimų ir įgyvendinamų patyčių problemai spręsti skirtų programų. Mokyklose diegiamomis veiksmingomis programomis įmanoma išspręsti patyčių problemą, tačiau reikia mažiausiai 3–5 metų sutelkto visos bendruomenės darbo, instrukcijų laikymosi ir kantrybės. Taigi svarbu, kad šios programos būtų palaikomos ir tęstinės.

Pastebėta, kad teigiami rezultatai pasiekiami, kai patyčių problema sprendžiama kompleksiskai, kartu su kitu prevenciniu darbu, pavyzdžiui, prieš alkoholio, tabako, narkotinių medžiagų vartojimą ir pan., taip pat kryptingai gerinant ugdymo ir ugdymosi aplinką, mokinių tarpusavyje ir mokinių ir suaugusiųjų santykius, kai suaugusieji geba būti elgesio pavyzdžiu mokiniams.

KAS YRA PATYČIOS? KOKIOS JŲ RŪŠYS IR FORMOS?

Lietuvių kalboje nėra tikslaus termino, apibūdinančio patyčių reiškinį ir atspindinčio visą patyčioms būdingo elgesio įvairovę. Šiam reiškinii nusakyti anglų kalba dažniausiai vartojami žodžiai, reiškiantys kenkiančius, skaudinančius ar gąsdinančius veiksmus: „bullying“ (liet. gąsdinimas) arba „harassment“ (liet. priekabiavimas, persekiojimas). Bendru sutarimu lietuvių kalboje vartojamas žodis „patyčios“. Juo

nusakoma tyčinė kenkėjiška, į kitą asmenį nukreipta veikla, kuriai būdinga:

- tam tikrą laiką trunkantis ir pasikartojantis agresyvus elgesys arba noras įskaudinti;
- psichologinė arba fizinė galios persvara, pasireiškianti per tarpusavio santykius.

Kalbant apie patyčias, svarbu apibrėžti šiuos terminus:

Kaltininkas – asmuo skriaudėjas, kuris siekia demonstruoti jėgą.

Auka – asmuo, patyręs tiesiogines, netiesiogines ar elektronines patyčias.

Stebėtojas – asmuo, matantis ir žinantis, kad vyksta patyčių veiksmas.

Patyčių patiria tiek suaugusieji, tiek vaikai, be to, jų būna įvairiose gyvenimo srityse (viešajame gyvenime, žiniasklaidoje, darbe ir asmeniniame gyvenime, artimiausioje aplinkoje). Patyčios gali būti tiek **tiesioginės** (atvira fizinė

ir (arba) žodinė ataka), tiek **netiesioginės** (subtilesnė ir sunkiau atpažįstama patyčių rūšis, jungianti dvi ar daugiau agresijos formų). Tyčiojamosi įvairiomis agresijos formomis (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Patyčių formos

Patyčios	Būdingi ypatumai
Žodinės	Pravardžiavimas, grasinimas, ujimas, užgauliojimas, užkabinėjimas, erzinimas, kenkėjiškos kalbos, žeminimas.
Fizinės	Mušimas, spardymas, spaudimas, dusinimas, užkabinėjimas.
Elektroninės	Agresijai naudojamosi elektroninėmis komunikacijos priemonėmis ir internetu. Ši patyčių forma sunkiau atpažįstama ir gali vykti bet kuriuo paros metu. Ji pasireiškia skaudinančių ir gąsdinančių asmeninių tekstinių žinučių ir paveikslėlių siuntinėjimu, viešu gandų skleidimu, asmeninių duomenų ir komentarų skelbimu, tapatybės pasisavinimu, siekiant sugriauti gerą vardą arba santykius. Galimos tiesioginės elektroninės patyčios, kai žinutės ar vaizdai siunčiami tiesiogiai, ir netiesioginės, kai asmuo net nenučiuokia apie jį liečiančias kitiems siunčiamas žinutes ir vaizdus.
Sudėtinės	Apima ir fizines, ir žodines patyčias, pavyzdžiui, socialinę izoliaciją arba tyčinę atskirtį, gandų skleidimą, gero vardo gadinimą, už nugaros rodomas mimikas arba nepadorius gestus, manipuliaciją draugyste arba kitais santykiais, reketą.

KOKIOS PATYČIŲ ATSIKIRADIMO PRIEŽASTYS IR PASEKMĖS?

Bendraamžių patyčių reiškinys analizuojamas socialinėse teorijose (žr. 2 lentelę), kuriose nurodomos patyčių priežastys

ir pasireiškimo būdai. Jų žinojimas leidžia modeliuoti ugdymo gaires, siekiant išvengti nepageidaujamo elgesio.

2 lentelė. Patyčių atsiradimo socialinės teorijos

Teorijos pavadinimas	Svarbiausi teiginiai
<i>Homofobijos teorija</i>	Žmonės linkę draugauti ir leisti laiką su panašiais į save, turinčiais tokius pačius ar labai panašius įsitikinimus. Linkę dominuoti mokiniai su kitais tokiais pačiais mokiniais sudaro tyčiotis linkusią grupę ir jų patyčios nuolat dažnėja.
<i>Dominavimo teorija</i>	Po pradinės mokyklos perėję į vidurinę mokyklą (5 klasė) kai kurie mokiniai tyčiodamiesi stengiasi įsitvirtinti kaip dominuojantys naujai besiformuojančiose bendraamžių grupėse.
<i>Patrauklumo teorija</i>	Paaugliai, norėdami būti savarankiški ir nepriklausyti nuo tėvų, siekia tapatintis su vyresniais, linkusiais tyčiotis iš kitų bendraamžiais.

Bendravimui su bendraamžiais įtaką daro **šeimoms bendravimo modeliai**. Tiek patyčių aukos, tiek kaltininkai su agresija dažnai susiduria ne tik mokykloje, bet ir namuose bendraudami su broliais ir seserimis, neretai ir su tėvais. Tėvai, kurių vaikai tyčiojasi, dažniau būna emociškai šalti ir pernelyg libe-

ralūs, o tėvai, kurių vaikai tampa patyčių aukomis, dažniausiai būna itin griežti ir kontroliuojantys. Asmeniui, pradėjusiam tyčiotis vaikystėje ir neišsiugdžiusiam emocinių socialinių kompetencijų, tyčiotis iš kitų tampa kasdienės bendravimo kultūros dalimi. Patyčios viešojoje erdvėje, t. y. žiniasklaido-

je, socialiniuose tinkluose, ydinga viešųjų asmenų tarpusavio bendravimo kultūra ir darbo santykiai taip pat kuria aplinką, kuri skatina patyčias. Reikia turėti itin stiprias moralines nuostatas norint gebėti išvengti patyčių ir tinkamai reaguoti į jas.

Patyčios prasideda **jau vaikų darželyje**: juokiamasi iš kitaip atrodančių (pavyzdžiui, turinčių viršsvorio), nešiojančių akinius, netaisyklingai kalbančių bendraamžių ir pan. Nustatyta, kad bendrojo ugdymo mokykloje patyčių problema tampa

ypač aktuali pradinių klasių pabaigoje, penktoje ir devintoje klasėse, nes tuomet vyksta „persigrupavimas“ ir pozicijų „paieškos“¹.

Psichologinę žalą patiria visi patyčių dalyviai. Patyčios visada turi bent du veikėjus: auką ir kaltininką, tačiau kaltininkas, siekdamas pabrėžti savo galią, į patyčias stengiasi įtraukti ir aplinkinius, tad šie taip pat patiria žalą (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Patyčių dalyvių patiriama žala

Patyčių dalyviai	Patiriama žala
Patyčių aukos	Emociniai sutrikimai (vienišumas, nerimas, depresija), žemi mokymosi pasiekimai ir nenoras dalyvauti pamokose ir kitoje veikloje, bėgimas iš pamokų, menkas pasitikėjimas savimi ir menka savivoka, socialinė atskirtis, psichosomatiniai sutrikimai. Nustatytas tvirtas ryšys tarp ilgalaičių patyčių ir psichikos sutrikimų. Jei vaikas paauglystės laikotarpiu patiria patyčias, tai ankstyvuoją pilnametystės periodu yra linkęs sirgti depresija ir yra nerimastingas.
Patyčių kaltininkas	Patyčiomis išreikšdamas savo „aukštesnį“ socialinį statusą, ilgainiui taip pat patiria nepageidaujamų pasekmių: blogiau prisitaiko mokykloje, dažniau patiria bendraamžių atstūmimą, pasižymi probleminiu, delinkventišku elgesiu, nusikalstamomis veiklomis ir depresija, vėliau gali sulaukti ir nuobaudų.
Patyčių stebėtojai	Juos apima pykčio, baimės, kaltės ir liūdesio jausmai. Tie vaikai, kurie priversti nuolat stebėti patyčias, patys ima jaustis aukomis. Arba gali kilti noras taip pat ką nors panašiai skaudinti.

Valstybinio psichikos sveikatos centro studijoje „Visuomenės psichikos sveikatos rizikos veiksnių studija ir prevencinių priemonių planavimo kryptių nustatymas“ (2013) pateikiama reikšmingų įrodymų, kad mokiniai, kurie patiria patyčias, dažniau jaučiasi vieniši, nelaimingi, kitus mokinius vertina nepalankiai, išsiskiria žemais akademiniais rodikliais. Nustatytos ir patyčių sąsajos su vaikų nusiskundimais tiek fizine (galvos, pilvo, nugaros skausmai, galvos svaigimas), tiek psichologine (bloga nuotaika, nervingumas, miego sutrikimai, ryte jaučiamas nuovargis, atstumtumo, vienišumo

jausmas) savijauta. Šias išvadas patvirtina tarptautinės mokinių sveikatos ir gyvensenos tyrimų programos (angl. *Health Behavior in Schoolaged Children, HBSC*), kurią koordinuoja Pasaulio sveikatos organizacija, duomenys apie 11, 13 ir 15 metų Lietuvos berniukų ir mergaičių nusiskundimus savo savijauta. 4 lentelėje pateikta informacija rodo berniukų ir mergaičių savijautos sutrikimų pobūdį ir mastą Lietuvoje. Išvardytus negalavimus dažniau patiria mergaitės nei berniukai.

4 lentelė. 11, 13 ir 15 metų Lietuvos berniukų ir mergaičių nusiskundimai savijauta

Berniukų ir mergaičių nusiskundimai savijauta	Berniukai		Mergaitės	
	2006 m.	2010 m.	2006 m.	2010 m.
	Dalis (proc.)			
Bloga nuotaika	38,0	39,0	51,4	49,2
Stresas, nervinė įtampa	30,5	35,2	46,8	45,4
Liūdesys	25,4	23,7	45,1	42,4
Galvos skausmas	23,0	23,2	38,9	35,3
Sutrikęs miegas	23,0	25,8	30,3	32,1
Nugaros skausmas	15,9	19,2	17,5	17,8
Pilvo skausmas	14,7	17,0	25,4	24,7
Silpnumas	12,1	14,4	19,4	20,3

Duomenų šaltinis: Pasaulio sveikatos organizacija, 2006 ir 2010

Lietuvos viešojoje erdvėje dažnai keliama ir vaikų savižudybių problema. Gerai žinomą posakį „kasmet prarandame po klasę“ iliustruoja Higienos instituto pateikti statistiniai duomenys: 2013 m. Lietuvoje nusižudė 23 7–17 metų vaikai. Neretai pakelti prieš save ranką skatina ir patyčios. Kiekvienas toks atvejis verčia kalbėti apie prastą vaikų psichikos sveikatą ir menkas socialines emocines kompetencijas.

Patyčios sukelia agresyvių elgesį: nuo smurto iki savižudybės. J. Gilligan (2002) teigia, kad smurtą asmuo pradeda naudoti dėl gėdos ir pažeminimo jausmo. Gėda patiriama, kai asmuo žeminamas, ignoruojamas, negerbiamas, niekinamas, būna užgautas, išjuoktas, atstumtas, pralaimėjęs, sužlugdytas, silpnas. Pažadintas menkavertiškumo jausmas tampa agresyvaus elgesio motyvu. Pažeminimas ir įžeidimas sukelia aukai „teisės gintis baudžiant“ mintį.

¹ Žr. A. D. Pellegrini'o tyrimą *Bullying, victimisation and sexual harassment during the transition to middle school* (2002).

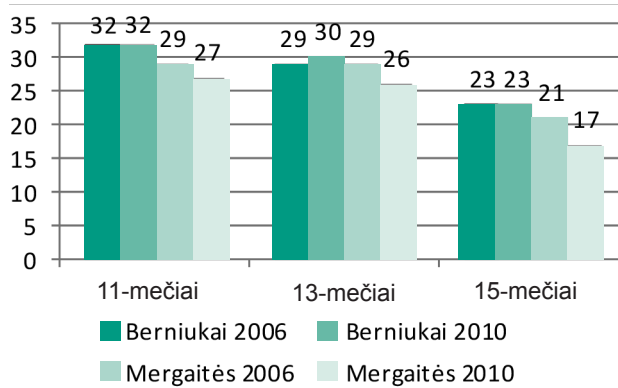
KĄ APIE PATYČIŲ PAPLITIMĄ LIETUVOS MOKYKLOSE SAKO TYRIMŲ DUOMENYS?

Patyčių srityje nacionalinių tyrimų vis dar trūksta. Išsamiausiai patyčių situaciją Lietuvoje atskleidžia HBSC programos tyrimas. Nors, 2006 ir 2010 m. HBSC tyrimų duomenimis, patyčių mastas Lietuvoje vis dar didesnis nei kitose Europos šalyse, tačiau nežymiai mažėja (1 pav.). Vis dėlto pagal

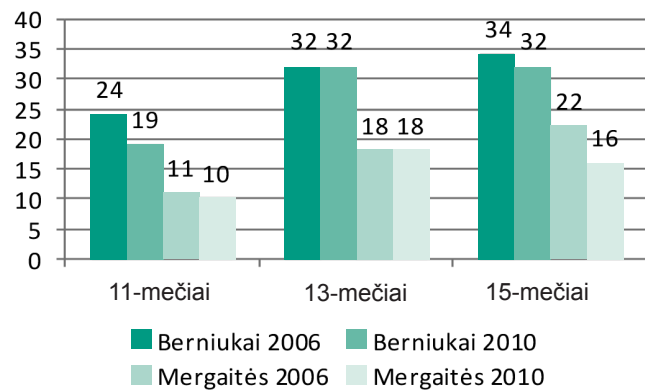
patiriamų patyčių skaičių Lietuvos 11-mečiai, 13-mečiai ir 15-mečiai pirmuoja tarp visų 38 tirtų valstybių. Lietuvoje patyčias dažniausiai patiria 11-mečiai (59 proc.), o dažniausiai patys tyčiojasi 15-mečiai (48 proc.).

1 pav. Patyčių paplitimas tarp berniukų ir mergaičių, 2006 ir 2010 m.

Patyrę patyčias nors keletą kartų per pastaruosius kelis mėnesius, dalis (proc.)

Patys tyčiojasi iš kitų nors kelis kartus per pastaruosius kelis mėnesius, dalis (proc.)

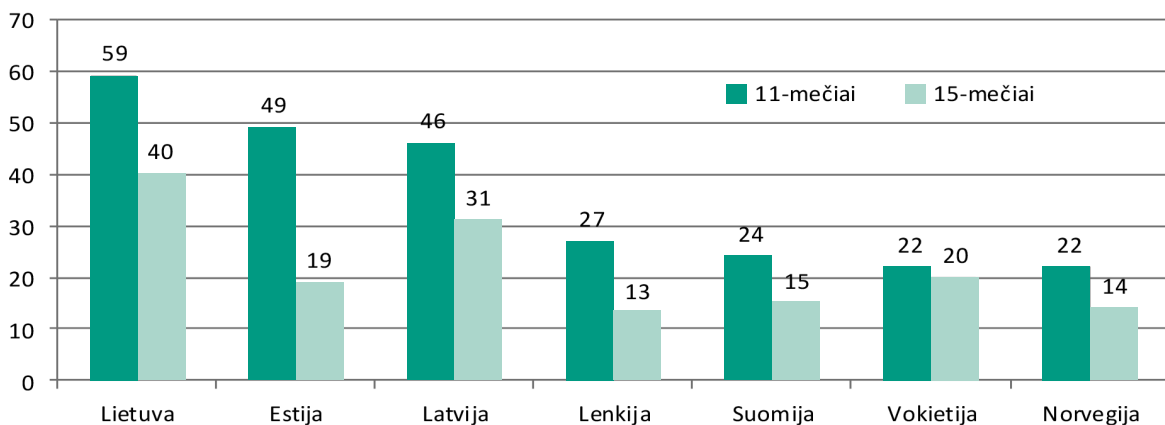

Duomenų šaltinis: Pasaulio sveikatos organizacija, 2006 ir 2010

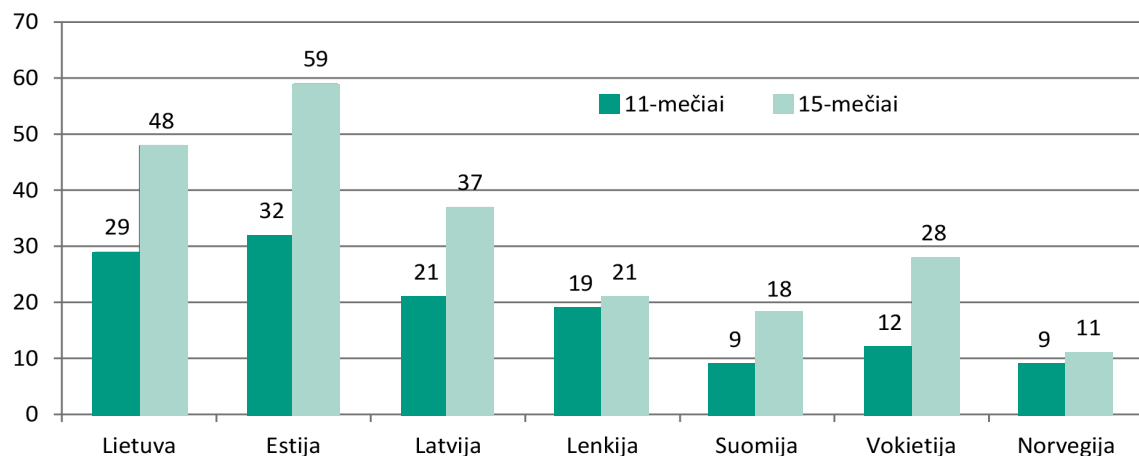
Gana daug patiriančių patyčias 11-mečių ir 15-mečių yra ir kaimyninėse Baltijos šalyse Estijoje ir Latvijoje, mažiausiai – Norvegijoje ir Suomijoje (2 pav.). Pastarosiose šaly-

se taip pat yra mažiausiai ir tų vaikų, kurie patys tyčiojasi. Daugiau nei Lietuvoje vaikų, kurie patys tyčiojasi iš kitų, yra Estijoje (3 pav.).

2 pav. Patyrusių patyčias 11-mečių ir 15-mečių dalis (proc.), lyginant su visais to paties amžiaus vaikais, 2010 m.

3 pav. 11-mečių ir 15-mečių, kurie patys tyčiojasi iš kitų, dalis (proc.), lyginant su visais to paties amžiaus vaikais, 2010 m.

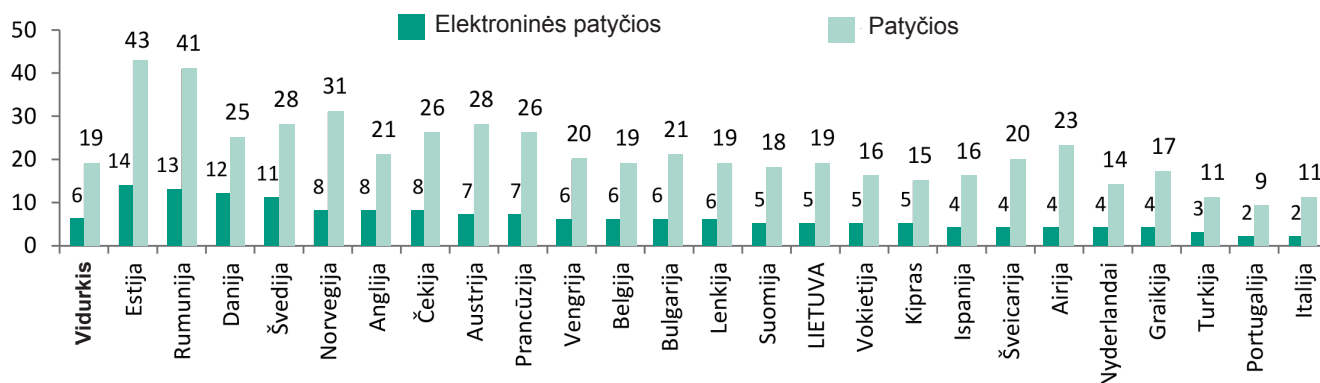

Duomenų šaltinis: Pasaulio sveikatos organizacija, 2010

25 Europos šalyse atlikto tyrimo „Patyčių paplitimas Europos šalyse“ (2011) duomenys rodo, kad Lietuvoje patyrusių patyčių internetu mokinių dalis yra mažesnė už bendrą šalių vidurkį ir siekia 5 proc., tačiau Lietuvoje patyčių, vykstančių elektroniniame ir realiame gyvenime, paplitimo rodiklis

yra vienas aukščiausių, lyginant su kitų šalių rezultatais – 19 proc. (žr. 4 pav.). Tai reiškia, kad tarp vaikų yra plačiai paplitusios įvairios tarpusavyje susijusios patyčių formos, t. y. patyčios, vykstančios realiame gyvenime, persikelia į virtualųjį pasaulį, ir atvirkščiai.

4 pav. Elektroninių patyčių paplitimas Europos šalyse, mokinių dalis (proc.), 2011 m.

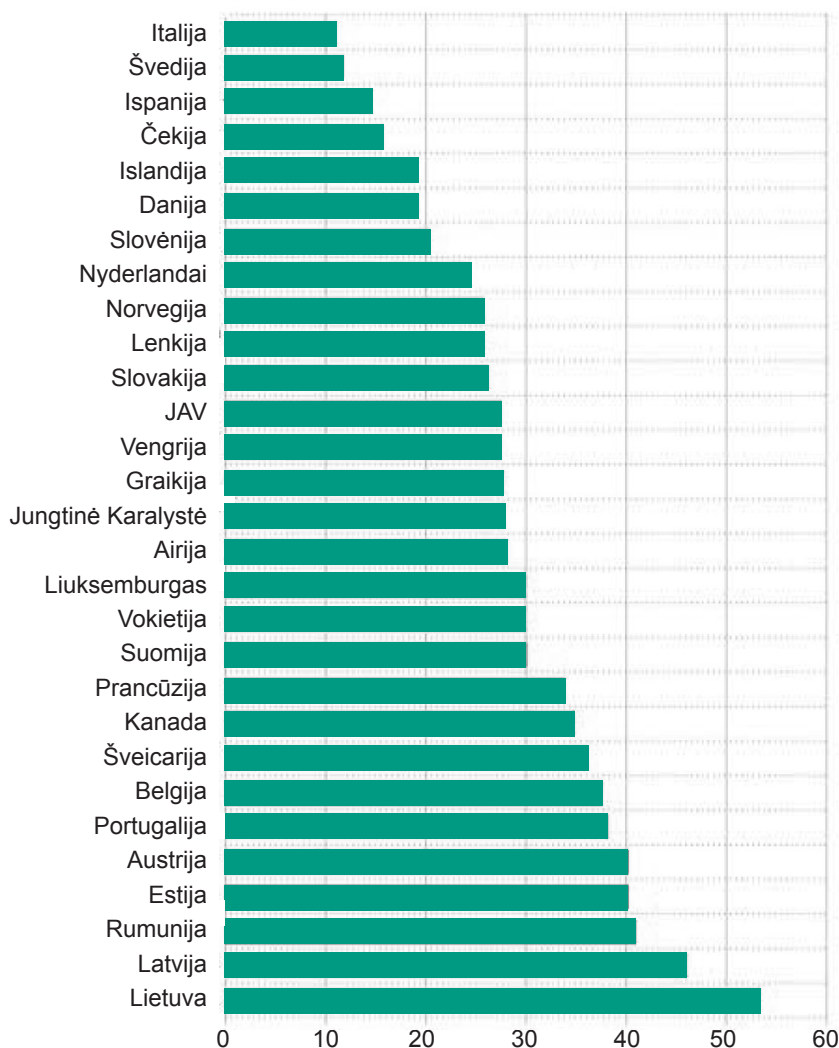

Duomenų šaltinis: Tyrimas „Patyčių paplitimas Europos šalyse“, 2011

2013 m. UNICEF organizacija paskelbė vaikų gerovės tyrimo, kurio pagrindinis tikslas – išsiaiškinti, kaip 29 ekonomiškai išsivysčiusiomis laikomose pasaulio šalyse užtikrinama vaiko teisė į sveikatos apsaugą, kokybišką švietimą, tinka-

mas gyvenimo sąlygas ir kt., rezultatus. Ataskaitoje pabrėžiama, kad Lietuva – vienintelė šalis, kurioje patyčias patiria daugiau nei 50 proc. vaikų (žr. 5 pav.).

5 pav. 11, 13 ir 15 metų mokinių, kurie patyrė patyčias mokykloje bent kartą per keletą mėnesių, dalis (proc.)

Duomenų šaltinis: UNICEF, 2013

VO „Gelbėkit vaikus“, remdamasi Švedijos vyriausybės patvirtintos ir privalomos kiekvienai šios šalies mokyklai programos prieš smurtą ir patyčias pavyzdžiu (Švedijoje šiuo metu tik 5–7 proc. vaikų patiria patyčias), 2010 m. dvylikoje Lietuvos mokyklų inicijavo bandomąjį projektą „Saugi mokykla“. Tyrimo, kuris buvo atliekamas mokyklose dvejus metus iš eilės, duomenys² parodė, kad daugiau nei pusė mokinių mokyklose patiria patyčias (2010 m. – 52 proc., 2011 m. –

51 proc.), dar daugiau jų tyčiojasi iš kitų (2010 m. – 57 proc., 2011 m. – 55 proc.). 2011 m. tyrimo metu mokiniams buvo užduotas klausimas, ar mokiniai mokykloje yra patyrę patyčių iš suaugusiųjų. Nors 80 proc. tyrime dalyvavusių mokinių atsakė neigiamai, 18 proc. teigė su tuo susidūrę, o 2 proc. į šį klausimą apskritai neatsakė. Tai rodo, kad mokiniai patyčių gali patirti ne tik iš bendraklasių, bet ir iš mokyklos personalo.

KOKIA PATYČIŲ PREVENCIJOS PATIRTIS LIETUVOJE?

Kad būtų užtikrinama Lietuvos Respublikos švietimo įstatymu (2011) įtvirtinta mokinio ir mokytojo teisė į savitarpio pagalbą grįstą, psichologiškai, dvasiškai ir fiziškai saugią aplinką, saugios aplinkos ikimokyklinio ugdymo ir bendrojo ugdymo mokyklose kūrimu rūpinasi vaiko gerovės komisijos, o tokios aplinkos kūrimo priemonės nurodomos ir ikimokyklinio ugdymo, priešmokyklinio ugdymo, bendrosiose ugdymo ir profesinio mokymo programose. 2013 m. buvo parengta ir savivaldybių nustatyta tvarka pradėta įgyvendinti „Bendravimo su vaikais tobulinimo programa“, kurios tikslas – formuoti pozityvios tėvystės nuostatas, suteikti tėvams žinių apie vaikų ugdymą ir auklėjimą, lavinti jų bendravimo su vaikais gebėjimus. Sukurta programa padeda gerinti tėvystės įgūdžius, šeimos bendravimo kultūrą.

Lietuvoje pastaruosius dvidešimt metų vaiko teisėmis rūpinasi visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“. Pagrindinės jos veiklos kryptys – smurto prieš vaikus, vaikų išnaudojimo

ir socialinio apleistumo mažinimas, švietimas vaiko teisių klausimais. Prie patyčių prevencijos organizavimo nemažai prisidėjo nuo 2000 m. ikimokyklinio ugdymo mokyklų ir visų tipų bendrojo ugdymo mokyklų priešmokyklinėse grupėse ir pirmosiose klasėse vykdoma programa „Žipio draugai“ ir pagalbos tarnybos vaikams ir paaugliams „Vaikų linija“ dešimt metų visoje Lietuvoje inicijuojama akcija „Be patyčių“ (ankstesnis akcijos pavadinimas – „Nustok tyčiotis“), kuria siekiama kurti saugesnę aplinką ne tik mokyklose ir darželiuose, bet ir suaugusiųjų gyvenime, pabrėžti šios problemos svarbą, šviesti visuomenę. Svarbus poslinkis įvyko 2005–2006 metais, Lietuvos mokyklose pradėjus diegti socialinio ir emocinio ugdymo programas „Antras žingsnis“ ir „LIONS Quest“, o nuo 2008 m. – ir „Olweus“ patyčių prevencijos programą. Iš viso 2010–2013 m. Lietuvos mokyklose buvo diegiama apie 30 įvairių prevencinio pobūdžio programų, iš kurių vienos veikia tik keliose mokyklose, o kitos paplitusios plačiau.

5 lentelė. Lietuvos mokyklose įgyvendinamos programos patyčių problemai spręsti

Pavadinimas ir trumpas aprašymas	Administratorius
„Nuoseklus socialinio ir emocinio ugdymo plėtojimas mokykloje“	
Mokykloms skirta programa, padedanti planuoti ir kurti saugią ir sveiką mokyklos aplinką. Pateikiamas vadovas ir priemonių, padedančių planuoti, organizuoti, vertinti, stebėti, analizuoti mokyklos gyvenimą įvairiais aspektais, rinkinys, kuriuo naudojantis tikimasi sutelkti visą bendruomenę gerai mokyklai kurti. Programos mokymuose dalyvauja mokyklos vadovas ir pavaduotojas. Tai taip pat gera priemonė vaiko gerovės komisijoms. Naudojimasis metodika neterminuotas.	Socialinio ir emocinio ugdymo institutas www.seuinstitutas.lt
„Saugi mokykla“	
Programa skirta visai mokyklos bendruomenei. Ją įgyvendinant bendruomenė skatinama įsitraukti į patyčių problemos sprendimą. Mokykloje sudaroma patyčių prevencijos taryba (PPT), kuri parengia ir įgyvendina patyčių prevencijos planą. Mokymais parengiami grupių vadovai. Programos įgyvendinimas neterminuotas.	VO „Gelbėkit vaikus“ www.gelbvaik.lt
„Olweus“ patyčių prevencijos programa	
Programa skirta patyčių prevencijai ir įtraukianti visą mokyklos bendruomenę. Programos diegimas mokykloje trunka 18 mėnesių. Mokyklai paskiriamas „Olweus“ programos instruktorius, kuris padeda įgyvendinti programą: sudaromas programos koordinacinis komitetas, personalas suskirstomas į mokymosi ir priežiūros grupes, nustatytais laiko tarpais vykdomi grupių vadovų ir kitų darbuotojų mokymai, klasių auklėtojai organizuoja kas savaitines klases valandėles. Pateikiama klases valandėlių pavyzdžių, skatinamas kūrybingumas, atsižvelgiant į klases aktualijas. Pasibaigus „Olweus“ programos diegimo laikui, mokykla gali toliau dirbti pagal „Olweus“ programos kokybės užtikrinimo sistemą programos priemonių tęstinumui užtikrinti. Palaipsniui organizuojamų veiklų dažnumas mažinamas.	Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras www.sppc.lt

² <http://gelbvaik.lt/ka-mes-darome/kova-pries-smurta/pilotinis-projektas-%E2%80%9Esaugi-mokykla%E2%80%9C/>

Pavadinimas ir trumpas aprašymas	Administratorius
Konfliktų prevencija mokykloje (bandomasis projektas)	VšĮ Paramos vaikams centras www.pvc.lt
Programa skirta mokyklos bendruomenei. Ją sudaro psichologinės, fizinės, seksualinės prievartos prevencijos paskaitos ir pratybos. Visoms veikloms skirta 100 ak. val.	
„Antras žingsnis“ (I–IV kl.)	
Programa skirta socialinėms emocinėms kompetencijoms ugdyti. Organizuojama nuosekli veikla. Mokyamus veda programos mokytojas.	VšĮ Paramos vaikams centras www.pvc.lt
Vyresniųjų brolių ir vyresniųjų seserų programa (7–14 m. vaikai)	
Programa skirta patyčių prevencijai, savivertei, pasitikėjimui savimi ir kitais ugdyti. Dalyvaujantieji programoje pasirašo vienerių metų draugystės sutartį.	
„Zipio draugai“ (ikimokyklinis ugdymas – I kl.); „Obuolio draugai“ (II–III kl.); „Įveikime kartu“ (III–IV kl.)	
Programos skirtos socialinėms emocinėms kompetencijoms ugdyti. Kartą per savaitę rengiami nuoseklūs 45 min. trunkantys vaikų mokymai. Juose dalyvauja vaikai ir programos mokytojas, tačiau visose programose numatyta ir tėvams skirtų pratybų, bendros tėvų ir vaikų veiklos. Tikslas – padėti 5–7 metų vaikams įgyti socialinių emocinių sunkumų įveikimo gebėjimų, siekiant geresnės vaikų emocinės savijautos. Vaikai mokosi įveikti kasdienius emocinius sunkumus: atstūmimą, vienatvę, patyčias ar priekabiavimą, tinkamai reaguoti į sunkius pokyčius namų, mokyklos aplinkoje. Taip pat skatinami kalbėti apie savo jausmus, mokomi juos suvokti ir susitvarkyti su jais. Vaikai mokosi empatijos, susirasti draugų, kreiptis paramos ir ją priimti, padėti aplinkiniams. Visa tai padeda vaikams ir nesileisti būti patyčių aukomis, ir patiems netapti priekibiautojais.	VšĮ „Vaiko labui“ www.vaikolabui.lt
„LIONS Quest“ programos: „Tu + aš = mes“ (ikimokyklinis ugdymas – IV kl.); „Paauglystės kryžkelės“ (V–VIII kl.); „Raktai į sėkmę“ (IX–XII kl.)	
Programos skirtos socialinėms emocinėms kompetencijoms stiprinti. Dažniausiai veikla organizuojama klasės valandėlių metu. Organizuojamas tėvų švietimas, projektinė veikla, įtraukiama bendruomenė, pasiūlymai patyčių prevencijos tema integruojami į bendruosius dalykus. Daug dėmesio skiriama mokymosi aplinkai ir mokymo strategijoms, padedančioms kurti saugią mokymosi ir darbo aplinką kiekvienoje pamokoje. Mokymų, kuriuose dalyvauja mažiausiai 25 bendruomenės nariai, metu parengiami programos mokytojai.	VšĮ LIONS QUEST LIETUVA www.lions-quest.lt
„LIONS Quest“ programa „Aš žinau“ (I–VII kl.)	
15 pamokų programa, skirta smurto ir seksualinės prievartos prevencijai. Mokymuose dalyvauja bendruomenės nariai, jų metu parengiamas programos mokytojas ir sudaromas pagalbos vaikui, patyrusiam smurtą ar seksualinę prievartą, planas. Viena pamoka skiriama tėvų švietimui.	
V.E.I.K. (8–18 m. vaikams)	VšĮ Šeimos santykių institutas www.ssinstitut.lt
Intervencinė programa, skirta mokiniams, turintiems elgesio sunkumų. Programa parengta Mokymo valdyti agresiją (angl. <i>Aggression Replacement Training, ART</i>) programos pagrindu. 33 pamokos skiriamos tėvams ir programos mokytojams.	

5 lentelėje nurodytos pagrindinės šiuo metu Lietuvoje vykdomos nuoseklios ir moksliniais tyrimais paremtos programos. Be jų, šalyje veikia kitos programos („Sniego gniūžtė“, „Tiltai“, „Linai“, „Gyvai“ ir kt.), skirtos bendrosioms kompetencijoms stiprinti arba psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijai. Lietuvos mokytojams, tėvams ir vaikams taip pat organizuojami įvairūs su patyčių prevencija susiję mokymai, tarp jų ir VšĮ Paramos vaikams centro inicijuojami mokymai saugumo klausimais, skirti 7–14 metų vaikams, tėvams ir mokytojams, teikiantys žinių, kaip rūpintis vaiko poreikiais ir psichine gerove, kaip bendrauti ir bendradarbiauti. Aktyviai šioje srityje dirba VšĮ „Vaikų linija“, VšĮ „Moterų informacijos centras“ ir kitos nevyriausybines organizacijos. Mokykla gali ir turi pasirinkti jai labiausiai tinkančius modelius ir įtraukti į šį procesą visus mokyklos bendruomenės narius.

Išsamių kiekvienos programos veiksmingumą rodančių tyrimų Lietuvoje nėra. Juos atlikti sudėtinga, nes daugelis mokyklų, ieškodamos savo modelio, paprastai renka ne vieną, o keletą programų. Be to, norint kompleksiskai vertinti prevencijos organizavimo sėkmingumą, turėtų būti ne tik apklausiami visi mokyklos bendruomenės nariai – mokiniai, personalas, tėvai, bet ir tiriami programų pasirinkimo motyvai, vadybiniai įgyvendinimo aspektai. Pavieniai atlikti tyrimai leidžia tik apskritai įvertinti programų diegimo veiksmingumą. Pavyzdžiui, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro tyrimo³ duomenys rodo, kad 2008–2012 m. mokyklose, diegiančiose „Olweus“ programą, patyčių rodiklis mažėja. Tačiau neįvertinama tai, kad tose mokyklose dažnai diegiamos ir kitos socialinio emocinio ugdymo programos. „LIONS Quest“ programos administratoriai 2008–2009 m. atliko tyrimus mokyklose, kuriose

³ <http://www.sppc.lt/index.php?1463862917>

programa buvo įgyvendinama 6–9 mėn. Pastebėta, kad, pradėjus diegti programą, jau po 6 mėnesių klasės tampa draugiškos arba draugiškesnės, dingsta arba mažėja socialinė atskirtis. Panašūs yra ir programos „Antras žingsnis“ administratorių atlikto veiksmingumo tyrimo duomenys: nu-

statyta, kad programoje dalyvavusios grupės socialiniai gebėjimai ir žinios, ypač susiję su agresyvumo valdymu, buvo geresni už kontrolinės grupės. Tyrejai patvirtino, kad „Antrą žingsnį“ programa itin veiksminga vaikams, turintiems elgesio ir emocijų valdymo sunkumų.

Norvegijos Nitedalio (Nittedal) savivaldybėje visose mokyklose diegiamos trys pasirinktos programos: „LIONS Quest“, papildomos „LIONS Quest“ pamokos ir Mokymo valdyti agresiją programa. I–IV klasių mokiniai dalyvauja visų programų pamokose. Visi V–VII klasių mokiniai dalyvauja „LIONS Quest“ programoje ir papildomose šios programos pamokose, skirtose smurto ir seksualinės prievartos prevencijai. Mokymo valdyti agresiją programos pamokas lanko vaikai, turintys elgesio sunkumų. Ši programa – intensyvus 10 savaičių trunkantis kursas (3 pamokos per savaitę, iš viso 30 pamokų). 10 vaikų grupės sudaromos iš įvairių klasių mokinių. Šios grupės dirba pamokų metu, išskyrus matematiką, gimtąją kalbą ir „LIONS Quest“ programos pamokas. Į grupę patenka tie mokiniai, kuriuos rekomenduoja mokykloje dirbantys pedagogai ir kiti specialistai. Atrinktų mokinių tėvai taip pat informuojami apie specialistų rekomendacijas jų vaikui lankyti tokį kursą ir gali raštu motyvuoti savo apsisprendimą neleisti savo vaikui lankyti šio papildomo kurso. Taip atsitikus, informacija apie tėvų sprendimą perduodama socialinėms tarnyboms. Programų veiksmingumui didinti visi mokyklos darbuotojai kartą per metus taip pat lanko intensyvų Mokymo valdyti agresiją programos kursą. Nitedalio savivaldybė šį modelį pasirinko 2008 metais. Nuo to laiko mokyklos džiaugiasi saugia mokymosi ir darbo aplinka, o bendruomenės – chuliganizmo, nusikalstamumo ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo atvejų retėjimu.

KAIP SPREŠTI PATYČIŲ PROBLEMĄ?

Tyrimais įrodyta, kad, norint sėkmingai keisti patyčių elgseną, būtina ugdyti mokinių socialinius emocinius gebėjimus, susijusius su savimone, socialinį sąmoningumą, savitvardą, mokyti palaikyti gerus tarpusavio santykius, atsakingai priimti sprendimus ir kt. Būtent šioms kompetencijoms ugdyti ir kuriamos įvairios prevencinės programos, o viena jų kryptis – patyčių prevencija. Prevencinėmis programomis siekiama, kad į mokymus būtų įtraukiami tėvai, taikomi ref-

leksijos, drausmės palaikymo metodai, skatinama nustatyti ikimokyklinio (priešmokyklinio) ugdymo grupės ar klasės taisykles patyčioms vengti, mokomasi grupės ar klasės valdymo technikos, organizuojami seminarai, praktikumai, konferencijos bendruomenės narių sąmoningumui kelti. Sėkmingos ir nesėkmingos patyčių prevencijos komponentai apibendrinti 6 lentelėje.

6 lentelė. Patyčių prevencijos veiksmingumas ir neveiksmingumas

Patyčių prevencijos programa yra veiksminga, jei...	Patyčių prevencijos programa neveikia, jei...
Į prevencijos procesą yra įsitraukę visi – vaikai, personalas, tėvai ir bendruomenė, palaikomos visą mokyklą apimančios iniciatyvos, organizuojamos klasės veiklos ir individuali intervencija.	Prevencijos programos dėmesys sutelktas į konkrečius vaikus, įsitraukusius į patyčias.
Mokyklos vadovas siekia sisteminių pokyčių.	Patyčių problemos sprendimas deleguotas mažai grupei be vadovo, nėra pasidalytosios lyderystės ir palaikymo.
Skiriama dėmesio nuosekliam socialinių emocinių gebėjimų ugdymui įtraukiant visus mokyklos bendruomenės narius: padedama vaikams ir suaugusiesiems išmokyti valdyti emocijas, dirbti bendradarbiaujant, spręsti problemas ir priimti atsakingus sprendimus.	Patyčių prevencija organizuojama atskirai, atsietai nuo kitų programų ir prevencijos. Nuoseklios socialinio emocinio ugdymo pamokos organizuojamos tik daliai vaikų.
Klasės mokytojas geba kurti rūpestingą, tarpusavio santykius puoselėjančią aplinką ir randa laiko pokalbiui sunkiomis temomis, tokiomis kaip patyčios.	Klasės mokytojai ignoruoja patyčias ar į jas reaguoja netinkamai.
Mokiniais, kurie yra patyčių aukos arba persekiojami, organizuojami individualios arba mažų grupių intervencinės pamokos, per kurias mokoma perprasti patyčių kaltininko elgesį.	Atskirų konfliktų sprendimai, bendraamžių tarpininkavimas arba nuostata „nė kiek tolerancijos“.
Dėmesys sutelktas į mokyklos klimato gerinimą, pradedant pirmą klase ir baigiant paskutine mokymosi mokykloje diena.	Orientuojamasi į bausmes.

Patyčių prevencijos programa yra veiksminga, jei...	Patyčių prevencijos programa neveikia, jei...
Skiriama laiko ištirti esamą patyčių situaciją. Atsižvelgiant į mokyklos poreikius, sudaromas prevencinis planas, ieškoma priemonių šiam planui įgyvendinti.	Neišsiaiškinamos tikrosios patyčių priežastys, pasirenkamos tyrimais nepagrįstos prevencinės priemonės vadovaujantis požiūriu „kiti taip daro“.
Sukuriama atsakinga lyderių grupė rūpintis mokyklos klimatu ir užtikrinti, kad kiekvienas būtų išgirstas (mokiniai, pedagogai, techninis personalas, tėvai ir kt.) ir kiekvienam būtų atstovaujama.	Patyčių prevencijos planus kuria keli personalo žmonės, neįtraukdami mokinių, tėvų ir kitų bendruomenės narių.
Kuriama aiški mokyklos strategija dėl patyčių: pranešama, kad patyčios bus netoleruojamos, mokiniai drąsinami pranešti apie patyčių atvejus, skatinami aktyviai reaguoti į patyčias, skiriama dėmesio ne bausmėms, bet veiksmingai intervencijai.	Patyčių prevencija vykdoma neturint specialių taisyklių, nėra aiškiai apibrėžta, kas yra tinkamas elgesys.
Bendruomenėje susitariama dėl patyčių apibrėžimo, nustatomos elgesio normos, nuolat stebima, kaip jų laikomasi, ir reaguojama, jei jos pažeidžiamos. Skatinama elgtis tinkamai ir laikytis taisyklių.	Patyčių prevenciją vykdo neparengtas personalas. Taikomi dvigubi elgesio standartai vaikams ir suaugusiesiems.
Pasirūpinama kokybiška patyčių prevencijos mokymų medžiaga ir šaltiniais, skirtais emociniams socialiniams gebėjimams ugdyti. Mokomas visas personalas ir įtraukiami visi mokyklos bendruomenės nariai.	Dėl pinigų, laiko ir sutarimo bendruomenėje trūkumo mokymų medžiaga naudojama nesistemiškai.
Į įvairias pamokas integruojamos temos ir diskusijos šiais klausimais: tolerancija, empatiškumas, gebėjimas spręsti problemas ir pasirinkti tinkamus sprendimus, psichologiškai ir fiziškai sveikų santykių palaikymas – visa tai, kas svarbu vaiko emociniam socialiniam vystymuisi.	Į patyčių prevenciją žiūrima kaip į „dar vieną papildomą veiklą“.
Dirbama ne tik su vaikais, bet ir su tėvais, šeimomis ir bendruomene, kad visi suvoktų ir gebėtų priimti rasinius, religinius, kultūrinius skirtumus.	Ignoruojamas ar tik imituojamas darbas su tėvais ir bendruomene, laikomasi požiūrio, kad būtent jie kalti dėl vaikų sunkumų.
Pasirenkamos mokyklai tinkančios tyrimais grįstos programos ir jos tiksliai įgyvendinamos.	Nusprendžiama įgyvendinti programą specialiai neparengus personalo.
Pripažįstama, kad patyčios visus vaikus veikia neigiamai, rengiami stebėtojai, gebantys tinkamai reaguoti į kiekvieną patyčių atvejį.	Vyrauja nuomonė, kad patyčios paveikia tik kaltininkus ir aukas.
Mokytojo ir auklėtojo darbo grupėje ar klasėje ir elgesio modelis kuria saugius mokinio ir mokytojo santykius.	Patyčių prevencijos pastangos sutelktos tik į mokinių, bet ne į suaugusiųjų tarpusavio patyčias ir (ar) suaugusiųjų tyčiojimąsi iš mokinių.

Rekomendacijos ir praktiniai patarimai, kaip spręsti patyčių problemą mokykloje

Padėties vertinimas ir analizė. Prieš pradėdant organizuoti patyčių prevencijos veiklas, rekomenduojama mokykloje atlikti tyrimą ir atsakyti į šiuos klausimus: kaip dažnai vyksta patyčios? Kokios jų formos? Kur jos vyksta? Kaip vaikai ir suaugusieji reaguoja į patyčias? Ekspertai rekomenduoja vertinimą atlikti reguliariai, tuo pačiu metu pavasarį, nes būtent tada vaikų santykiai yra susiklostę ir galima pamatyti visą jų spektrą.

Sąmoningumo skatinimas ir mokymai. Visa mokyklos bendruomenė turi būti pasirengusi reaguoti į patyčias. Mokytojai, administracija, mokiniai, pagalbinis personalas, pagalbos vaikui specialistai, tėvai, sveikatos priežiūros specialistai turi būti aptarę ir išmokę efektyvius reagavimo būdus, žinoti, kas gali skatinti vaikus tapti aukomis, ir mokėti pastebėti, kuris vaikas jau yra tapęs patyčių auka. Vaikams ir suaugusiesiems turi būti suteikta galimybė permąstyti ir pasitikrinti savo žinias apie patyčių priežastis ir pasekmes.

Taisyklės ir pranešimo apie patyčias procedūros. Kai personalas sutaria dėl patyčių problemos sprendimo ir imasi ją spręsti, paprastai patyčių atvejų gerokai retėja. Toliau reikia dėti pastangas sukurti saugų, psichologiškai, fiziškai ir moraliai palankų klimatą. Būtina skelbti, kokio elgesio mokykloje tikimasi, ir susitarti, kokios laukia pasekmės pažeidus šias taisykles. Svarbu, kad kiekviename susitarimų etape dalyvautų kiekvienas, dirbantis ir besimokantis mokykloje. Visos taisyklės tiek mokykloje, tiek klasėje turi būti skelbiamos matomoje vietoje, tekstas lengvai skaitomas ir suprantamas. Tokiame sąrašė gali būti tokie punktai kaip, pavyzdžiui: būsime draugiški, užstosime tuos, iš kurių kas nors tyčiojasi, kviesime draugauti visus, kurie yra atstumti; jeigu sužinosime, kad kas nors patyrė patyčias, pasakysime suaugusiesiems mokykloje ir namuose. Kiekviena mokykla, atlikusi tyrimą, gali susitarti dėl konkrečių taisyklių, tik svarbu, kad jose būtų ne draudimai, bet paaiškinimas, ko tikimasi bendruomenėje vienas iš kito. Reiktų sudaryti galimybę apie patyčių atvejį pranešti

anonimiškai. Tinkamas požiūris į patyčių, kaip ir kiekvieno kito agresyvaus elgesio, problemos sprendimą: geriau suklysti, neteisingai įvertinus padėtį, nei reaguoti per vėlai.

Drausmės politika mokykloje. Mokyklos dokumentuose turi būti išreikšta ir viešai skelbiama aiški pozicija patyčių atžvilgiu. Daugiausia dėmesio turi būti skiriama elgesio taisyklių pažeidimams ir nuosekliam jų šalinimui. Tradicinės bausmės, moralizavimas, apsauga ir stebėjimo technikos įrengimas dažniausiai patyčių problemą tik sustiprina, ne mažina. Patyčios tiesiog persikelia į kitą, smurtautojui saugią aplinką. Elgesio taisyklių pažeidimo pasekmės turi būti numatomos tokios, kaip elgesio korekcijos pratybos, žalos atitaisymas, t. y. veikla, padedanti suprasti, kad elgesys buvo netinkamas.

Suaugusiųjų priežiūra. Dažnesnė patyčių aplinka (pavyzdžiui, mokyklos tualetai, žaidimų aikštelės, valgykla, mokyklinis autobusiukas ir kt.) suaugusiųjų turi būti nuolat stebima ir prižiūrima.

Suaugusiųjų tarpusavio bendravimo ir elgesio modelių kūrimas. Suaugusieji turi rodyti gerą tarpusavio elgesio pavyzdį: pagarbiai elgtis vienas su kitu, rūpintis ir domėtis bendradarbiais ir mokiniais, konstruktyviai spręsti iškilusias problemas, skubiai reaguoti net į menkiausią patyčių pasireiškimą, paaiškinti, kaip ginti patyčių auką, ir kt. Mokykloje turėtų būti kuriamos ir puoselėjamos bendros suaugusiųjų ir vaikų tradicijos, padedančios vienas kitą geriau pažinti ir skatinančios darnius tarpusavio santykius.

Pozityvaus bendraamžių bendravimo skatinimas. Bendradarbiavimas pamokų metu kuria gerus vaikų tarpusavio santykius, skatina empatiją ir sudaro galimybes praktiškai pritaikyti turimus socialinius emocinius įgūdžius ir žinias. Ypač svarbu organizuoti darbą grupėmis 4–5 klasėse. Kai vaikai yra neprižiūrimi suaugusiųjų, mokyklos erdvėje rekomenduojama organizuoti grupinius žaidimus (pavyzdžiui, „skraidančios lėkštės“, tvisteris, bingas, šaškės, stalo tenisas, šachmatai ir kt.).

Mokymosi aplinka (mikroklimatas). Kiekvienas mokytojas savo klasėje turi nustatyti abipusiškai pagarbaus bendravimo standartą ir imtis priemonių, jei mokiniai jį pažeidžia. Mokytojas turi skirti laiko sutarti su mokiniais dėl elgesio taisyklių ir aptarti jų laikymąsi. Nuolat reaguojant į mokinių ir mokytojų susitarimų pažeidimus, ilgainiui atsiranda „socialinis spaudimas“ ir netolerancija destruktiviam ir kitus žeidžiančiam elgesiui.

Šiandien paaugliai neretai laikosi nuomonės, kad klasėje kiekvienas yra „visada vienišas“. Jie tai priima kaip normą, tačiau tai yra požymis, kad mokinių santykiai nėra geri. Vis dėlto, jei mokytojas su visais mokiniais (ir atstumtaisiais, ir agresyviaisiais) elgsis šiltai ir rūpestingai, mokiniai taip pat priims atstumtuosius į savo tarpą, ir patyčių problema mažės. Kiekvienam vienišam mokiniui patariama skirti reikšmingas pareigas, kad jis būtų skatinamas daugiau bendrauti su kitais klasės mokiniais.

Saugi mokymosi aplinka yra svarbi kiekvienos pamokos kokybei, todėl mokytojui gali praversti šie patarimai:

- Formulaukite mokiniams atvirusius klausimus, nes jie rodo pagarbą mokinių idėjoms ir patirčiai, skatinkite formuoti savo požiūrį į nagrinėjamas temas.
- Remdamiesi mokinių atsakymais, kelkite klausimus.
- Rinkitės metodus, įtraukiančius visus mokinius į saugų dalyvavimą pamokoje.
- Klausimus pradėkite žodžiais „Kaip manai, kodėl...?“ vietoj „Kodėl?“ Taip skatinsite mokinius reikšti savo nuomonę. Elkitės su mokiniais pagarbiai: palaukite, neskubinkite mokinio, išklauskite įvairius mokinių atsakymus. Venkite žodžių „Teisingai“ arba „Ne, tai nėra atsakymas, kurio tikėjau“, vietoj to paprašykite paaiškinti ir argumentuoti. Rinkitės tokius atsakymus, kurie rodo pagarbą kitokiai nuomonei. Reaguokite be vertinimo, teisimo ar kritikos. Pasakykite tiesiog „Ačiū“, „Gerai“, „Puiku“.
- Reaguokite į neigiamas vaikų replikas, tokias kaip „Nesąmonė“, „Nusišneki“, ir žargonus, tokius kaip „Fail“, „Looser“ ir pan.
- Gerbkite mokinių privatumą ir emocijas.

Nuoseklus socialinis emocinis ugdymas. Klasės valandėlių metu mokytojas turėtų sudaryti galimybę mokiniams išbandyti ir taikyti reagavimo modelius, kad jie mokėtų atitinkamai elgtis atsidūrę patyčių aukos ar stebėtojo vaidmenyje. Pavyzdžiui, per pamoką, remdamiesi „minčių lietaus“ ar „minčių žemėlapiu“ metodu, mokiniai gali kalbėtis apie jausmus, kuriuos išgyvena patyčių auka ir stebėtojas. Svarbu paskatinti mokinius naudotis šiomis žiniomis gyvenime.

Intervencija. Jei patyčios tęsiasi jau ilgai, bendras socialinio emocinio ugdymo programos gali būti sunku įgyvendinti ir jos gali neduoti norimo rezultato taip greitai, kaip tikimasi. Todėl klasėje tenka imtis intervencinių veiksmų. Patyčiose dalyvaujantiems vaikams rekomenduojama sudaryti sąlygas intensyviai mokytis pykčio valdymo, problemų sprendimo, bendravimo be agresijos įgūdžių. Intervencinės veiklos metu reikėtų poruoti menkesnius tokius įgūdžius turinčius vaikus su stipresniaisiais. Taip skatinami draugiški santykiai – tai vienas iš intervencijos metodų, padedantis lavinti vaikų, iš kurių tyčiojamosi, socialinius emocinius įgūdžius. Taip pat turėtų būti sukurta pagalbos patyčių aukai sistema ir suburta pagalbos vaikui specialistų komanda – vaiko gerovės komisija. Rekomenduotina, kad ši komisija palaikytų ryšius su vaikų ir paauglių psichiatrais, valstybinių ir nevyriausybinių organizacijų atstovais, kurie patyčių aukoms gali suteikti profesionalią pagalbą.

Tėvų įtraukimas į problemos sprendimą. Aktyvus tėvų dalyvavimas gali padėti spręsti patyčių problemą. Svarbu sudaryti sąlygas tėvams aptarti savo vaikų auklėjimo patirtį ir elgesį, suteikti konkrečios informacijos apie konfliktų sprendimo namuose metodus. Dialogas su šeima turi vykti nuolat.

Svarbu prisiminti: *Kaltinimai skatina kaltinimus. Bendravimas su tėvais turi būti konstruktyvus, nuolat prisimenant, kad žmogaus, atstovaujančio mokyklai (auklėtojo, psichologo, administracijos darbuotojo ar kt.), ir tėvų siekis yra bendras – padėti užaugti vaikui laimingam, sveikam, tvirto charakterio.*

Organizuojant patyčių prevenciją svarbu įtraukti visą visuomenę ir jos institucijas. Nacionaliniu ir savivaldybės lygmeniu turi būti sudaromos sąlygos prevencijai įgyvendinti, t. y. iš esmės socialinėms emocinėms kompetencijoms gerinti, o mokyklos lygmeniu svarbiausia įtraukti į šį procesą visus mokykloje dirbančius asmenis – mokytojus, specialistus, valytojus, vairuotojus, budinčiuosius, taip pat informuoti ir šviesti tėvus, globėjus. **Todėl siūloma:**

Nacionaliniu lygmeniu:

- Dauguma mokyklų įgyvendindamos patyčių programas susiduria su finansavimo problema: „baigiasi projektas ir pinigai – baigiasi programa“, arba viena programa nutraukiama ir pradeda kita. Dėl šios priežasties būtina skirti daugiau dėmesio esamoms programoms palaikyti ir finansuoti.
- Skatinti mokyklas rinktis moksliniais duomenimis pagrįstas socialinio emocinio ugdymo programas.
- Švietimo politikai turėtų skatinti kurti emociškai ir fiziškai saugią mokymosi ir darbo aplinką.
- Skirti daugiau dėmesio mokyklose diegiamų programų veiksmingumo tyrimams. Viena iš galimybių – nepriklausomas programų veiksmingumo tyrimas gavus valstybės ar ES struktūrinių fondų paramą.
- Skirti daugiau dėmesio žiniasklaidos skleidžiamų patyčių kontrolei.

Savivaldybių lygmeniu:

- Mokyklų gyvenime aktyviau dalyvauti mokyklos steigėjams.
- Skatinti švietimo, sveikatos, socialinės apsaugos ir teisėtvarkos specialistus bendradarbiauti rengiant saugios mokyklos kūrimo planą.
- Finansiškai remti mokyklų siekį nuosekliai plėtoti mokyklose socialinį emocinį ugdymą.
- Vykdyti nuoseklią mokyklos veiklos stebėseną.

Mokyklos ir grupės ar klasės lygmeniu:

- Geriausių rezultatų siekti kuriant vieną bendrą patyčių prevencijos strategiją, o ne „šokinėjant“ nuo vienos programos prie kitos.
- Atlikti mokyklos aplinkos tyrimą ir įvertinti jos saugumą.
- Skatinti suaugusiuosius skirti dėmesio vaikų socialiniam emociniam ugdymui ir organizuoti jų mokymus.
- Sukurti ir paskelbti pageidaujamo elgesio taisykles ir pranešimo apie patyčias procedūrą.
- Inicijuoti ir įgyvendinti aiškią drausmės strategiją mokykloje.
- Suaugusieji turėtų prižiūrėti mokinius ir po pamokų, rodyti vaikams gerą tarpusavio bendravimo ir elgesio pavyzdį.
- Sudaryti sąlygas pozityviai bendrauti bendraamžiams ir skatinti tai.
- Skirti daugiau dėmesio mokymosi aplinkai (mikroklimatui).
- Esant poreikiui įgyvendinti intervencines programas.
- Įtraukti tėvus į patyčių problemos sprendimą.

Individo lygmeniu:

- Mokytis atpažinti ir valdyti emocijas, kad konfliktai būtų sprendžiami konstruktyviai.
- Įgyti socialinių emocinių sunkumų įveikimo gebėjimų.
- Mokytis būti tolerantiškam ir pripažinti socialinę ir kultūrinę įvairovę, empatiškai bendrauti su bendraamžiais.
- Ugdytis gebėjimus:
 - užmegzti ir palaikyti draugystę ir pagarbius santykius;
 - atsispirti socialiniam spaudimui, drąsinti ir tiesiogiai ginti patyčių aukas;
 - mąstyti visapusiškai, emocinius socialinius sunkumus spręsti veiksmingai ir etiškai.
- Susidūrus su patyčių problema ieškoti bendraamžių ar suaugusiųjų pagalbos.

LITERATŪRA

1. Bendravimo su vaikais tobulinimo kursų programa. <http://www.sppc.lt/index.php?-907907965> .
2. Best Practices in Bullying Prevention and Intervention, 2011.
3. Child well-being in rich countries: a comparative overview. UNICEF, 2013. http://www.unicef.lt/wp-content/uploads/2013/04/rc11_eng.pdf.
4. Dempsey A. Aggression and victimization in middle school: a mixed methods analysis of the process and effectiveness of implementing a prevention program. University of Florida, 2009. http://etd.fcla.edu/UF/UFE0022510/dempsey_a .
5. Devaney E., O'Brien M. U., Resnik H., Keister S., Weissberg R. P. Nuoseklus socialinio ir emocinio ugdymo plėtojimas mokykloje. Labdaros ir paramos fondas „Laisva valia“, 2011.
6. ESTEP: Palanki aplinka vaikams ir jaunimui: iššūkiai ir galimybės. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2013.
7. Gilligan J. Smurto prevencija. Vilnius, 2002.
8. Goldbaum S., Craig W. M., Pepler D., Connolly J. Developmental Trajectories of victimization: Identifying risk and protective factors. Kn.: J. E. Zins, M. J. Elias, C. A. Maher. Bullying, victimization, and peer harassment. New York, 2006.
9. Health Behavior in School-Aged Children (HBSC), 2006.
10. Health Behavior in School-Aged Children (HBSC), 2010.
11. Mažionienė M., Povilaitis R., Suchodolska I. Elektroninės patyčios ir jų prevencija, 2012.
12. Patyčios Lietuvos mokyklose: problemos ir jų sprendimo būdai. Švietimo problemos analizė, 2009, Nr. 11 (39).
13. Patyčios socialiniuose tinkluose ir viešojoje erdvėje. Metodinė medžiaga. Inovacijų diegimas ugdant kompetencijas patyčių ir nediskriminavimo srityje. Asociacija „Teisėtvarka“, 2011. www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2011_patycios_socialiniuose_tinkluose.pdf .
14. Pepler D., Craig W. M. Identifying and Targeting Risk for Involvement in Bullying and Victimization. Canadian Psychiatry, 2003, Vol. 48, No 9. <http://www1.cpa-apc.org/Publications/Archives/CJP/2003/october/craig.pdf> .
15. Robichaud Maria G. R., Vaikas kenčia pažeminimus mokykloje. Vilnius, 2007.
16. Saugi mokykla. Visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ patyčių prevencijos geroji praktika, 2011. <http://gelbvaik.lt/ka-mes-darome/kova-pries-smurta/pilotinis-projektas-%e2%80%9esaugi-mokykla%e2%80%9c/> .
17. Sniečkus V. Vaikų smurtas prieš vaikus: daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2013.
18. Socialinis emocinis ugdymas. Kas tai? Kuo gali mums padėti? Švietimo problemos analizė, 2009, Nr. 10 (38).
19. Swearer S. M., Espelage D. L., Love K. B., Kingsbury W. School-wide approaches to intervention for school aggression and bullying. Rinkinyje: B. Doll, J. A. Cummings, D. Wolke. Family factors, bullying victimization and wellbeing in adolescence. Longitudinal and Life Course Studies. 2012, Volume 3, Issue 1, p. 101–109.
20. Transforming school mental health services. Thousand Oaks, 2008.
21. Visuomenės psichikos sveikatos rizikos veiksnių studija ir prevencinių priemonių planavimo kryptį nustatymas. Valstybinis psichikos sveikatos centras, 2013.
22. Vreeman R. C., Carroll A. E. A systematic review of school-based interventions to prevent bullying. Archives of Pediatrics Adolescent Medicine, 2007, No 161 (1).

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresu <http://www.smm.lt/web/lt/teisine-inforamcija/tyrimai-analizes/leidiniai-svietimo-problemos-analize> ir portale Emokykla.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vedėjui Ričardui Ališauskui (el. p. ricardas.alisauskas@smm.lt).

Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes serijoje „Švietimo problemos analizė“, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vyriausiąją specialistę Jūratę Vosylytę-Abromaitienę (el. p. jurate.vosylyte-abromaitiene@smm.lt, tel. (8 5) 219 1121).

Analizę parengė Socialinio ir emocinio ugdymo instituto direktorė dr. Daiva Šukytė (el. p. daiva.sukyte@lionsclubs.lt).

Konsultavo Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus metodininkės dr. Sandra Belevičienė ir Vitalija Paurienė.

PATYČIŲ PROBLEMA MOKYKLOJE IR PREVENCIJA

Redaktorė *Mimoza Kligenė*

Maketavo *Valdas Daraškevičius*

2014-09-25. Tir. 1 500 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius
Spausdino UAB „Lodvila“, Sėlių g. 3A, LT-08125 Vilnius

ISSN 1822-4156